

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-69-80>

УДК 371.233.4

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5778-7401>

Олександр Наровлянський,
кандидат педагогічних наук, Заслужений вчитель України,
Український державний центр національно-патріотичного
виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді,
м. Київ

ЕКСКУРСІЇ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена розвитку освітнього туризму на сучасному етапі трансформації української освіти. Метою статті є визначення сучасного стану розвитку освітнього туризму в Україні, проблем, що існують у використанні освітніх екскурсій. Відповідно до мети вирішувалися завдання: проаналізувати інформацію про кількість освітніх екскурсій, що проводяться в закладах освіти України; визначити рівень залучення учнів до участі в освітніх екскурсіях, ставлення здобувачів освіти до освітніх екскурсій, визначити недоліки в проведенні екскурсій, вплив змісту навчальних програм на використання екскурсій в освітньому процесі з вивчення окремих навчальних предметів.

Було застосовано аналіз інформації про розвиток туристсько-краєзнавчої роботи в регіонах України, отриманої Українським державним центром національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, нормативних актів, чинних навчальних програм 1-11-х класів, а також результатів опитування учнів закладів загальної середньої освіти України. Визначено нормативні акти Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти та науки України, що впливають на розвиток освітніх екскурсій. Проаналізовано інформацію про екскурсії, що проводяться в закладах загальної середньої та позашикільної освіти України (2018-2023 рр.). Визначено динаміку розвитку та висловлено припущення щодо причин зменшення кількості екскурсій протягом цього періоду (карантинні обмеження, воєнний стан).

Здійснено аналіз результатів опитування учнів України щодо використання освітніх екскурсій, що було проведено 2024 року та в якому взяв участь 671 учень 1-11 класів з 10 регіонів України. Установлено, що в частині освітніх закладів екскурсії взагалі не проводяться. Проаналізовано розподіл екскурсій за об'єктами огляду, їхніми видами та тривалістю, навчальними предметами, з яких проводяться екскурсії. Виявлено, що методичний рівень багатьох проведених екскурсій є недостатнім. Учителями мало уваги приділяється підготовці до екскурсій, недостатньо використовуються завдання учням на екскурсію, у багатьох випадках матеріал екскурсій не використовується надалі в освітній діяльності.

Проведено аналіз чинних навчальних програм 1-11-х класів, зокрема модельних навчальних програм Нової української школи 1-7-х класів. Визначено, що значна кількість програм не передбачає проведення навчальних екскурсій, ігнорує їхній освітній потенціал. Також визначено, що програми з низки предметів віддають перевагу віртуальним екскурсіям, ігноруючи можливості реальних, зокрема в курсі історії України.

Ключові слова: заклад освіти, навчальні екскурсії, навчальні програми, Нова українська школа.

© Олександр Наровлянський, 2024

Вступ. Одним з ефективних методів організації освітнього процесу в сучасній школі є екскурсії. Історія освітнього туризму у вітчизняній освіті налічує більше 100 років. Питанням використання екскурсій в освітньому процесі присвячено роботи С. Русової, Я. Чепіги, які ще в першій половині ХХ століття відзначали роль екскурсій в освітньому процесі, у формуванні національної свідомості, вихованні громадянина української держави. Значну увагу екскурсіям і подорожам приділяли у своїх творах та практичній діяльності в різні історичні періоди І. Акінфєєв [2], В. Петр [11], В. Сухомлинський.

Перехід до компетентнісного особисто зорієнтованого підходу до навчання передбачає використання різноманітних методів, чільне місце серед яких повинні зайняти навчальні екскурсії. Це визначає актуальність аналізу сучасного стану використання екскурсій в освітньому процесі закладів освіти.

Мета та завдання. Метою статті є визначення сучасного стану розвитку освітнього туризму в Україні, проблем, що існують у використанні освітніх екскурсій.

Відповідно до мети вирішувалися завдання: проаналізувати інформацію про кількість освітніх екскурсій, що проводяться в закладах освіти України; визначити рівень залучення учнів до участі в освітніх екскурсіях, ставлення здобувачів освіти до освітніх екскурсій, визначити недоліки в проведенні екскурсій, вплив змісту навчальних програм на використання екскурсій в освітньому процесі з вивчення окремих навчальних предметів.

Методи дослідження. З метою вирішення дослідницьких завдань нами було використано комплекс методів: аналіз інформації про розвиток туристсько-краєзнавчої роботи в Україні, яка щорічно готується Українським державним центром національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, навчальних програм 1-7-х класів Нової української школи та чинних освітніх програм 8-11-х класів середньої школи. Було організовано опитування учнів закладів загальної середньої освіти з питань проведення в них екскурсій. Опитування було здійснено з використанням гугл-форм, у ньому взяв участь 671 учень 1–11-х класів з 10 регіонів України.

Результати дослідження. Освітні екскурсії мають більш ніж столітню історію використання у вітчизняній школі. Нині вони застосовуються в різних складниках української системи освіти – від дошкільної до вищої. Аналіз повідомлень засобів масової інформації, сайтів освітніх установ свідчить, що більшість закладів освіти проводить різноманітні екскурсії. При цьому екскурсії проводяться як відповідно до програм з окремих навчальних предметів, так і поза навчальними програмами – комплексного (міжпредметного) характеру, а також у межах позакласної виховної роботи.

Поширенню екскурсій певною мірою сприяло прийняття нормативних актів, що передбачають їхнє використання в освітньому процесі. 6 квітня 2007 р. Міністерство освіти і науки України видало наказ № 286 «Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України», яким було передбачено активізацію проведення екскурсій у закладах освіти та затверджено перелік комплексних навчально-тематичних екскурсій з учнівською та студентською молоддю «Моя країна – Україна» й визначних краєзнавчих, географічних, етнографічних та історичних об'єктів і туристсько-

краєзнавчих екскурсійних маршрутів [13]. Водночас було передбачено можливість проведення таких комплексних тематичних екскурсій у навчальний час.

8 грудня 2009 р. Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі обов'язкових тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини» за № 1494-р, який передбачав включення екскурсій до національних історико-культурних заповідників і музеїв у діяльність закладів освіти, організацію на постійній основі оглядових і тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини, історико-культурних заповідників і музеїв, зокрема для учнівської молоді [12]. Ці документи певною мірою сприяли поширенню екскурсій у закладах освіти України.

Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді щорічно через обласні профільні заклади позашкільної освіти за спеціально розробленим опитувальником збирає інформацію про екскурсії та спортивні туристські походи, що проводяться закладами освіти України. Протягом останніх шести років до вказаної форми було включено запитання про кількість екскурсій, організованих з учнями (вихованцями) закладів загальної середньої та позашкільної освіти. На жаль, жодна державна статистична форма не передбачає отримання подібної інформації. Ми свідомі того, що отримана через указаний опитувальник інформація є вочевидь не повною, а деякі з обласних центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді взагалі не надали інформації про екскурсії, що проводяться в середній освіті, однак, зважаючи на відсутність інших альтернативних джерел, ми користуємося цими даними.

Уперше інформація про кількість проведених освітніх екскурсій була отримана за підсумками 2018 року. За наданими обласними центрами дитячого туризму відомостями, в Україні було проведено 88081 екскурсію. На жаль, надалі відбулося суттєве зниження кількості екскурсій. У 2020-2021 рр. причиною цього стала епідемія коронавірусної інфекції, під час якої проведення екскурсій було унеможливлено карантинними обмеженнями. Надалі обмеження кількості екскурсій було викликано воєнним станом в Україні. Проведення екскурсій у прифронтових регіонах та на окупованій території є неможливим, суттєво ускладнено проведення екскурсій і на іншій території держави. Незважаючи на воєнний стан, екскурсії продовжували проводитися і 2022 та 2023 років. 2022 року було організовано 7531 освітню екскурсію (152214 учасників), а 2023 року – уже 17439 екскурсій (340503 учасники). Ураховуючи кількість середніх шкіл в Україні (на 2024 рік – 12604 заклади середньої освіти), зазначена кількість проведених екскурсій є незначною, на нашу думку, недостатньою навіть у мирний докарантинний період.

З метою отримання додаткової інформації про стан освітніх екскурсій у закладах загальної середньої освіти України було використано результати проведеного автором у травні – червні 2024 року з використанням гугл-форм опитування учнів закладів загальної середньої освіти «Екскурсії у середній школі України: погляд учнів». У опитуванні взяли участь 671 учень з 10 областей України та м. Києва. На більшість запитань учні могли обрати декілька відповідей. Поміж учасників опитування були учні різного віку (див. таблицю №1).

Таблиця 1.

Склад учасників опитування за класами навчання

Клас	1 - 4	5	6	7	8	9	10	11
Відсоток учасників опитування	4,4	9,5	28,3	9,5	16,5	21,6	7,2	2,8

Серед учасників опитування 13 % навчалося в Києві, 13,4 % – в обласних центрах України, 50,3 % – в інших містах (крім Києва та обласних центрів), 21,6 % – у сільських населених пунктах.

Як свідчать відповіді учасників опитування, в екскурсіях брали участь 590 з 671, однак 11,9 % (81 учень) повідомили, що в їхніх школах екскурсії взагалі не проводяться. Із числа учнів, які повідомили про те, що вони брали участь у екскурсіях, 57,8 % опитаних брали участь один-два рази на рік, 18,6 % – п'ять – шість разів на рік, 8,6 % – щомісяця, 1,9 % – раз на тиждень, таким чином, у абсолютній більшості закладів освіти екскурсії проводяться епізодично, тобто навряд чи можна говорити про наявність системи екскурсійної роботи. Водночас проведення екскурсій щотижня (якщо здобувачі освіти надали реальну інформацію) також навряд чи можна вважати доцільним.

При цьому майже 42 % учнів зазначили, що екскурсії, що проводилися в закладі освіти, не були безпосередньо пов'язані з вивченням окремих предметів, мали загальний, комплексний характер. Серед предметів, під час вивчення яких найчастіше проводилися екскурсії, учні назвали історію (30,3 % опитаних), географію (23,8 %), українську та всесвітню літературу (12,7 %). Також проводилися екскурсії з біології (9,4 %), правознавства та громадянської освіти (8,3 %). Набагато рідше здійснюються екскурсії з хімії (3,7 %), фізики (2,5 %), математики (лише 0,3 %). П'ята частина учнів брали участь у дво-триденних (14,2 %) та багатоденних (6,1 %) туристських спортивних походах.

Абсолютна більшість освітніх екскурсій, у яких брали участь учасники опитування, – місцеві – 46,9 % – у населеному пункті, де живуть чи навчаються учні, 25,8 % – у районі, 49,6 % – територією області. Лише третина учнів (32,3 %) брала участь в екскурсіях за межі рідної області, а 17,9 % – за кордон. 71,7 % дітей указали, що вони брали в екскурсіях

тривалістю декілька годин, 37,9 % – на один день, і лише незначна частка учасників опитування брала участь у екскурсіях тривалістю 2–3 дні (23,8 %) або багатоденних екскурсіях (9,4 %).

Учасники опитування відзначали об'єкти, на які проводилися екскурсії. Більше половини опитаних (52,6 %) указали на те, що вони брали участь в екскурсіях у музеї, 49 % – на природні об'єкти (ліси, гори, луки, яри, водоспади, печери тощо), 44,3 % – на історичні об'єкти (меморіальні комплекси, пам'ятні історичні місця тощо). Привертає увагу досить велика кількість екскурсій на культові об'єкти (церкви, монастирі) (19,8 %) та на промислові, сільськогосподарські підприємства, у державні установи (18 %). Також велика кількість екскурсій була пов'язана з ознайомленням з містами, іншими населеними пунктами загалом, тобто мала комплексний характер. На нашу думку, більшість об'єктових екскурсій носить більш вузький характер та переважно спрямована на вивчення окремих предметів. Водночас екскурсії комплексного характеру здебільшого пов'язані з освоєнням декількох предметів і для досягнення належного навчального ефекту потребують взаємодії кількох учителів.

Учасникам опитування було запропоновано оцінити вплив екскурсій на результати навчання. 34,7 % учнів відзначили, що екскурсії, за їхніми переконаннями, допомагають їм у навчанні, 7,5 % заперечили це. Однак, на нашу думку, найбільш важливим є те, що 57,8 % здобувачів освіти вказали, що вплив екскурсії на результати навчання залежить від того, як проведено екскурсію, а також від якості самої екскурсії.

Надзвичайно цікавим є оцінка того, що корисного учні отримують від екскурсій (учасники опитування мали можливість обрати декілька відповідей). Найбільше здобувачів освіти (68,9 %) відзначили, що їм подобається бувати в нових місцях, 52,8 % – що на екскурсіях їм подобається бачити красу рідного краю, цікаві місця. Частина респондентів відзначила комунікаційні аспекти екскурсій, указавши, що їм подобається спілкуватися з друзями (59 % учасників опитування) та вчителями (27,7 %) поза стінами школи. Водночас кількість учнів, які відзначали безпосередньо освітні мотиви участі в екскурсіях, була меншою – 36,1 % опитаних указали, що завдяки екскурсіям їм стає цікавіше вивчати навчальний матеріал, а для 24,9 % екскурсії роблять навчальний матеріал більш зрозумілим і доступним. Тривожним, на нашу думку, є те, що майже половина учасників (48,4 %) указала, що екскурсії їм подобаються тим, що вони проводяться замість уроків. Уважаємо, що ця відповідь свідчить про те, що чимало учнів не сприймають навчальні екскурсії як частину освітнього процесу, що не може не впливати на їхню навчальну ефективність.

Однією з причин такого сприйняття екскурсій є, на нашу думку, недостатній методичний рівень їхнього проведення. Аналіз відповідей учнів уможливив висновок, що вчителі допускають методичні помилки на всіх етапах підготовки та проведення екскурсії.

Майже 20 % учасників опитування зазначили, що перед проведенням екскурсії не проводилося жодної підготовки. 53,8 %, відповідаючи на запитання про підготовку до екскурсій, зазначили, що вчитель з метою підготовки вирішував організаційні питання (де та коли збиратися, що брати із собою тощо), а 55 % здобувачів освіти вказали, що вчитель з метою підготовки учнів до екскурсії лише розповідав учням, що вони побачать на екскурсії. Лише 12,1 % учасників опитування зазначили, що вчителі давали їм завдання, які вони мали виконати під час екскурсії. Відповідаючи на запитання про характер завдань, отриманих для виконання під час екскурсії, 26,4 % тих, хто отримував завдання, зазначили, що вони мали під час екскурсії знайти відповіді на певні запитання, 22,8 % отримували завдання зробити під час екскурсії фотографії. 7,9 % учнів одержували завдання зібрати зразки рослин, каміння, продукції підприємств, 4 % – зробити замальовки. Лише двоє опитаних указали на завдання творчого характеру (знайти під час екскурсії речі, які є на малюнку, намалювати та пояснити ланцюги живлення, що вони побачать на екскурсії). Таким чином, більшість учителів не приділяє достатньої уваги підготовці до освітніх екскурсій, що суттєво впливає на їхню ефективність, а характер підготовки є недостатньо продуманим. При цьому завдання, що отримують учні, носять переважно репродуктивний характер, не сприяють розвитку здобувачів освіти.

Так само недостатньо уваги вчителі приділяють підведенню підсумків навчальних екскурсій, що є необхідною умовою проведення ефективної екскурсії, вимогою методики її використання в освітньому процесі. 46,2 % учнів указали, що після екскурсії ніякої роботи за її підсумками не проводилося. 48 % опитаних засвідчили, що вони обговорювали те, що побачили на екскурсії, на наступних уроках. Лише 9,4 % респондентів підтвердили, що вони отримували домашнє завдання, пов'язане з екскурсією, а 6,1 % учасників опитування відзначили, що в них була контрольна (самостійна) робота за результатами екскурсії.

Значний вплив на поширення екскурсій мають, на нашу думку, навчальні програми. Зазначення в них конкретних норм щодо проведення екскурсій суттєво збільшує використання екскурсій вчителями.

На жаль, чинні програми 8-11 класів надзвичайно обмежено окреслюють застосування екскурсій. Програми з історії передбачають винятково віртуальні екскурсії, програма з географії – лише дві екскурсії протягом чотирьох років навчання. У програмах з української літератури, біології, природничих наук екскурсії згадуються серед видів навчальної діяльності, однак не передбачають конкретних рекомендацій щодо проведення екскурсій з конкретних тем. Винятком є програми з фізики та хімії. У програмі з фізики зазначається, що «навчальні екскурсії та уроки серед природи є необхідними складниками навчально-виховного процесу з фізики. Кількість екскурсій (як мінімум одна на рік) та час

їх проведення визначаються вчителем за погодженням з адміністрацією закладу освіти. Оцінювання навчальних досягнень учнів за результатами таких екскурсій здійснюється на розсуд учителя» [15]. Єдиною програмою, у якій передбачені конкретні рекомендації щодо об'єктів проведення освітніх екскурсій, є програма з хімії. У ній названо орієнтовні об'єкти екскурсій для кожного класу, а також указується, що «посиленню практичної спрямованості хімічних знань сприятиме проведення тематичних навчальних екскурсій. Зазначені у програмі об'єкти екскурсій є орієнтовними, учитель може визначати їх на свій розсуд, враховуючи місцеві умови, можливості й обставини» [16].

Нині в Україні триває реформа загальної середньої освіти, перехід до Нової української школи. Низкою навчальних програм, що нині упроваджуються в закладах освіти, також передбачено проведення освітніх екскурсій.

Освітня програма 1-4 класів Нової української школи, розроблена під керівництвом Р. Шияна, прямо визначає екскурсії як одну з необхідних форм організації освітнього процесу. Визначаючи рекомендовані підходи до оволодіння матеріалом природничої освітньої галузі, автори програми зазначають, що «провідна роль у вивченні природничої освітньої галузі належить дослідженням (спостереженням, експериментам), екскурсіям, природоохоронній та проєктній діяльності школярів». Організація екскурсій на виробничі об'єкти передбачена і під час вивчення технологічної освітньої галузі. У процесі вивчення громадянської та історичної освітньої галузі заплановано огляд пам'яток культури рідної місцевості. Визначено також і ознайомлення дітей з правилами безпечної поведінки під час екскурсій [14].

Значну увагу навчальним екскурсіям приділено в низці модельних програм Нової української школи 5-9 класів, зокрема «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» [8] [9] [10], «Довкілля» 5-6 класи (інтегрований курс) [7].

Проведення екскурсій передбачають модельні навчальні програми з географії («Географія. 6-9 класи», [6], у яких також містяться рекомендації щодо проведення конкретних екскурсій у низці тем навчального курсу.

Водночас не передбачено проведення екскурсій у жодній модельній програмі з фізики, що виглядає досить дивно з огляду на багатий досвід використання екскурсій у викладанні фізики.

Недостатня увага екскурсіям приділена в навчальних програмах суспільно-гуманітарного спрямування. У більшості із цих програм передбачено переважно віртуальні екскурсії. Якщо під час вивчення всесвітньої історії такий підхід можна пояснити, то в процесі опрацювання історії України, а також пропедевтичних курсів «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» та «Україна і світ.

Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» доцільним, на нашу думку, є використання реальних екскурсій.

З тринадцяти програм з української та зарубіжної літератури лише в чотирьох (!) передбачено проведення екскурсій у літературні, меморіальні й інші музеї.

Обговорення. Питання використання екскурсій в освітньому процесі закладів освіти цікавили низку українських і закордонних дослідників.

Так, Г. Ілляшенко ще 1956 року присвятив дисертацію методиці проведення екскурсій у викладанні фізики [5], запропонувавши ефективну методику проведення навчальних екскурсій.

Виробничим екскурсіям з хімії було присвячено роботу Н. Буринської [3], яка розглядала їх як засіб забезпечення зв'язку навчання із життям під час навчання здобувачів освіти хімії.

Зі свого боку Н. Грицай досліджувала методику підготовки та проведення екскурсій у викладанні біології [4]. Авторка вказує, що екскурсії є ефективним засобом активізації освітнього процесу.

Навчальним екскурсіям в Ізраїлі присвячено низку досліджень ізраїльського дослідника Г. Гертеля [1], який вивчив та проаналізував історію й сучасний стан освітніх екскурсій в освіті Ізраїлю.

Усі ці дослідники вказували на доцільність використання екскурсій в освітньо-виховному процесі. Однак сучасний стан вітчизняного освітнього туризму залишився поза увагою українських дослідників.

Висновки. Таким чином, екскурсії займають певне місце в системі роботи сучасного закладу загальної середньої освіти. Освітні екскурсії передбачені низкою нормативних актів. На нашу думку, кількість навчальних екскурсій у закладах освіти України є недостатньою. Суттєвий вплив на зменшення кількості екскурсій мали карантинні обмеження та воєнний стан, з якими зіткнулася Україна в останні роки. Більшість екскурсій у сучасній школі проводяться з географії та гуманітарних предметів, а кількість екскурсій з інших предметів (природничого циклу, крім географії) є нині незначною. Як показало опитування, недостатнім є методичний рівень учителів, які мало уваги приділяють підготовці до екскурсій, недостатньо використовують завдання учням на екскурсію, віддають перевагу завданням репродуктивного характеру. Також неналежним є рівень роботи з використання результатів екскурсій, що суттєво знижує їхню ефективність. Суттєвий вплив на впровадження екскурсій у практику закладу освіти мають чинні навчальні програми 8-11 класів та модельні навчальні програми Нової української школи 1-7 класів. Означені програми, на нашу думку, на жаль, не сприяють

поширенню освітніх екскурсій в освітньо-виховному процесі. Модельні програми Нової української школи передбачають суттєво різний рівень використання екскурсій. Значною мірою це залежить не від освітньої галузі чи навчального предмету, а від особистої позиції авторів програм. Загалом рівень використання екскурсій, передбачений програмами, є недостатнім, а перевага, що надана в низці програм віртуальним екскурсіям порівняно з реальними, є недостатньо виправданою.

Надалі доцільним вважаємо проведення дослідження рівня методичної готовності вчителів до проведення екскурсій та наявних труднощів в їхній організації (зокрема, шляхом проведення анкетування вчителів), аналіз освітньої діяльності музеїв та інших об'єктів, а також розроблення рекомендацій щодо методики підготовки й проведення екскурсій на різні об'єкти.

Список використаних джерел

1. Gil Gertel. School Field Trips and Their Signification for Educators and Students during the Period 1920-1980. Thesis submitted for degree Doctor of Philosophy. Tel Aviv University. Faculty of Humanities School of Education, 2002. 136 p.
2. Акинфиев Н. Как устраивать экскурсии с учащимися. Бендери: типографія Гіленко і Натензона, 1914.
3. Буринська Н. М. Виробничі екскурсії з хімії: Посіб. для вчителів. Київ: Радянська школа, 1985. 120 с.
4. Грицай Н.Б. Методика підготовки та проведення екскурсій з біології: навчально-методичний посібник. Рівне: О. Зень, 2016. 232 с.
5. Ілляшенко Г.Ю. Виробничі екскурсії в середній школі та методика їх проведення (на матеріалі викладання фізики). Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата педагогічних наук. Київ: НДІП УРСР, 1956. 329 с.
6. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С. П., Карпюк Г. І., Гладковський Р. В., Довгань А. І., Совенко В. В., Даценко Л. М., Назаренко Т. Г., Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Нікитчук А. В., Яценко В. С., Довгань Г. Д., Грома В. Д., Горовий О. В. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.6-9-kl.Zapototskyu.ta.in.06.05.2022.pdf> (дата звернення 31.08.2024).
7. Модельна навчальна програма «Довкілля. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Григорович О.В.). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Prirod.osv.galuz/Dovkilliya.5-6%20kl.intehr.kurs-Hryhorovych.17.12.pdf> (дата звернення 31.08.2024).
8. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бобкова О. С.). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizna.pryrodu.5-6.kl.intehr.kurs.Bobkova.17.12.pdf> (дата звернення 31.08.2024).
9. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Біда Д. Д., Гільберг Т. Г., Колісник Я. І.) URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizn.pryr.5-6-kl.Bida.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення 31.08.2024).

10. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Коршевніук Т. В.) URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizn.pryr.5-6-kl.Korshevnyuk.14.07.pdf> (дата звернення 31.08.2024)
11. Петр В. О летних экскурсиях учениковъ Киево-Печерской Гимназии. Київ : типографія І. І. Горбунова, 1901. 24 с.
12. Про затвердження плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі обов'язкових тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2009 р. № 1494-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1494-2009-%D1%80#Text> (дата звернення 28.08.2024)
13. Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.04.2007 № 286 URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/74195___74195 (дата звернення 28.08.2024)
14. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/prohramy-1-4-klas/2022/08/15/Turova.osvitnya.prohrama.1-4/Turova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyuan.pdf> (дата звернення 31.08.2024)
15. Фізика. 7–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Fizyka-2023/Fizyka.7-9.kl.Maksymovych.ta.in.20.02.2023.pdf> (дата звернення 31.08.2024)
16. Хімія. 7–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/Khimiya.7-9.klas.Hryhorovych.29.12.2023.pdf> (дата звернення 31.08.2024)

References

1. Gil, G. (2002). *School Field Trips and Their Signification for Educators and Students during the Period 1920-1980* (PhD Thesis, Tel Aviv).
2. Akynfiev N. (1914). *Kak ustraiivat ekskursii s uchashchimisia* [How to organize excursions with students]. Bendery: typohrafiia Hilenko i Natenzona.
3. Burynska N. M. (1986) *Vyrobnychi ekskursii z khimii* [Industrial excursions in chemistry]. Kyiv: Radianska shkola.
4. Hrytsai, N.B. (2016). *Metodyka pidhotovky ta provedennia ekskursii z biolohii* [Methods of preparing and conducting excursions in biology]. Rivne: O. Zen.
5. Iliashenko, H. Yu. (1956). *Vyrobnychi ekskursii v serednii shkoli ta metodyka ikh provedennia (na materialii vykladannia fizyky)* [Industrial excursions in secondary school and the method of conducting them (based on physics teaching material)] (PhD Dissertation, Kyiv).
6. Zapototskyi, S. P., Karpiuk, H. I., Hladkovskiy, R. V., Dovhan, A. I., Sovenko, V. V., Datsenko, L. M., Nazarenko, T. H., Hilberh, T. H., Savchuk, I. H., Nikytchuk, A. V., Yatsenko, V. S., Dovhan, H. D., Hroma, V. D., & Horovyi, O. V. (2021). *Modelna navchalna prohrama "Heohrafiia. 6-9 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model curriculum "Geography. 6-9 grades" for general secondary education institutions]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9-kl.Zapototskyi.ta.in.06.05.2022.pdf>
7. Hryhorovych, O. V. (2021). *Modelna navchalna prohrama «Dovkillia. 5-6 klasy (intehrovanyi kurs)» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model educational program "Environment. Grades 5-6 (integrated course)" for general secondary education institutions]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Dovkillia.5-6%20kl.intehr.kurs-Hryhorovych.17.12.pdf>
8. Bobkova, O. S. (2021). *Modelna navchalna prohrama «Piznaiemo pryrodu. 5-6 klasy (intehrovanyi kurs)» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model educational program "Learning about

- Nature". 5-6 grades (integrated course)" for general secondary education institutions]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizna.pryrodu.5-6.kl.intehr.kurs.Bobkova.17.12.pdf>
9. Bida, D. D., Hilberh, T. H., & Kolisnyk, Ya. I. (2021). *Modelna navchalna prohrama «Piznaiemo pryrodu». 5-6 klasy (intehrovanyi kurs)» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model educational program "Learning about Nature". Grades 5-6 (integrated course)" for general secondary education institutions]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizn.pryr.5-6-kl.Bida.ta.in.14.07.pdf>
10. Korshevniuk, T. V. (2021). *Modelna navchalna prohrama «Piznaiemo pryrodu». 5-6 klasy (intehrovanyi kurs)» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model educational program "Learning about Nature". 5-6 grades (integrated course)" for general secondary education institutions]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizn.pryr.5-6-kl.Korshevnyuk.14.07.pdf>
11. Petr, V. (1901). *O letnikh ekskursiakh uchenikov Kyevo-Pecherskoi Hymnazii* [On the summer excursion of the students of Kyiv-Pechersk Gymnasium]. Kyiv: typohrafiia I. I. Horbunova.
12. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2009). *Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo pidvyshchennia rivnia patriotychnoho vykhovannia uchnivskoi ta studentskoi molodi shliakhom provedennia na postiinii osnovi oboviazkovykh tematychnykh ekskursii z vidviduvanniam ob'ektiv kulturnoi spadshchyny* [On the approval of the plan of measures to increase the level of patriotic education of pupils and students by conducting mandatory thematic excursions with visits to cultural heritage sites on an ongoing basis] (Decree No. 1494-p., December 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1494-2009-%D1%80#Text>
13. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2007). *Pro polipshennia turystsko-kraieznavchoi roboty u navchalnykh zakladakh, yaki perebuvauiut u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy* [On improving tourism and local history work in educational institutions that are under the management of the Ministry of Education and Science of Ukraine] (Order No 286, April 6). Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/74195___74195.
14. Shyian, R. B. (2022). *Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom 1-2 klas* [A typical educational program. 1-2 grade] Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyyan.pdf>
15. *Fizyka. 7–9 klasy. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* (2023). [Physics. 7-9 grades. Curriculum for general educational institutions]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Fizyka-2023/Fizyka.7-9.kl.Maksymovych.ta.in.20.02.2023.pdf>
16. *Khimiia. 7–9 klasy. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* (2023). [Chemistry. 7-9 grades. Curriculum for general educational institutions]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/Khimiya.7-9.klas.Hryhorovych.29.12.2023.pdf>

Oleksandr Narovlyanskiy,

*PhD in Pedagogy, Honored Educator of Ukraine,
Ukrainian State Center for National-Patriotic Education,
Local History and Tourism of Students,
Kyiv*

EXCURSIONS IN MODERN EDUCATION IN UKRAINE

Abstract. *The article is devoted to developing educational tourism at the present stage of Ukrainian education. The purpose of the article is to determine the current state of development of educational tourism in Ukraine and the problems that exist in educational excursions. Following the goal,*

the tasks were solved: to analyze information about the number of educational excursions held in educational institutions of Ukraine; to determine the level of involvement of students in educational excursions and students' attitude to educational excursions; to determine shortcomings in the conduct of excursions, the influence of the content of educational programs on how to use excursions in the educational process of studying certain educational subjects.

The analysis of information on the development of tourism and local history work in the regions of Ukraine, obtained by the Ukrainian State Center for National and Patriotic Education, Local History and Tourism of Student Youth, regulations, current curricula for grades 1-11, as well as the results of a survey of Ukrainian school students, was used. The regulations of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine that influence the development of educational excursions are identified. The information on excursions conducted in Ukraine's secondary and out-of-school educational institutions (2018-2023) is analyzed. Development dynamics are determined, and assumptions are made about the reasons for the decrease in the number of excursions during this period.

The article analyzes the results of a survey of Ukrainian students on educational excursions conducted in 2024, in which 671 students in grades 1-11 from 10 regions of Ukraine took part. It was found that some educational institutions do not conduct excursions at all. The author analyzes the distribution of excursions by objects of inspection, their types and duration, and the subjects on which excursions are conducted. It was found that the methodological level of many excursions needed to be increased. Teachers need to pay more attention to preparing for excursions, use more assignments for students on the excursion, and, in many cases, the excursion material is not used in other educational activities.

The analysis of current curricula for grades 1-11, including the New Ukrainian School model curricula for grades 1-7, was conducted. It was determined that many programs must provide study tours and pay attention to their educational potential. Programs in a number of subjects, including history, also prefer virtual excursions, ignoring the possibilities of real excursions, in particular in the course of Ukrainian history.

Key words: *educational institution, educational excursions, curricula, New Ukrainian School.*

Стаття надійшла до редакції 13.08.2024.
Стаття прийнята до публікації 21.08.2024.